

"فرهنگ کار از منظر امام علی علیه السلام در نهج البلاغه"

چکیده

نرجس احمدوند^۱

کار جوهر انسان و عامل سعادت دنیا و آخرت اوست. اسلام به کسب و کار به خصوص کسب و کار حلال اهمیت فراوانی داده است و روایات معصومین (علیهم السلام) نیز گویای این مطلب می باشد و فرهنگ کار در هر جامعه نشانه‌ای از رشد فکری و اجتماعی آن جامعه است و کسب و کار حلال و اقتصاد پیشرفته از نتایج آن است. در این مقاله تلاش به عمل آمده ارزش و اهمیت کار در اسلام به خصوص از دیدگاه امام علی (علیه السلام) در نهج البلاغه بررسی شود تا به یک الگوی صحیح و مناسب در فرهنگ کار رسیده شود و از آنجا که داشتن کسب و کاری مطلوب و حلال در جامعه اسلامی بسیار مهم است ضرورت نوشتن این تحقیق را ایجاب می‌کرد. این یک تحقیق به روش توصیفی، تحلیلی درصدد پاسخ به این سوال است که فرهنگ کار از دیدگاه امام علی (علیه السلام) یعنی چه و چرا مورد تاکید ایشان بوده است؟

کلید واژه: امام علی علیه السلام، فرهنگ کار، کسب و کار، نهج البلاغه

^۱ طلبه مدرسه علمیه کوثر (س) تویسرکان

مقدمه

کار از جمله مهمترین عواملی است که حیات بشر و اقتصاد جامعه به آن بستگی دارد و در همه جوامع به خصوص جامعه اسلامی افراد را به داشتن کسب و کار تشویق می کنند که در اسلام در کنار داشتن کار به حلال بودن آن نیز بسیار تاکید شده است و خیر دنیا و آخرت را برای افرادی که کسب و کار حلال دارند قرار داده است.

همانطور که داشتن کسب و کار در اسلام حائز اهمیت است یک سری اصول و مقررات نیز دارد که امام علی (علیه السلام) در نهج البلاغه به طور کامل به آنها پرداخته است و بسیار تاکید به رعایت و انجام آن فرموده اند تا کار انسان حلال و پاکیزه باشد. حال این سوال مطرح می شود که چرا داشتن کسب و کار برای انسان ها در اسلام اهمیت دارد ؟ و چرا امام علی (علیه السلام) بسیار به کسب و کار حلال سفارش فرموده اند ؟ توجه و تحقیقات لازم در رابطه با فرهنگ کار باعث می شود دانش لازم در مورد کار را کسب کرده و کسب و کاری حلال و موفق داشت در حالی که اگر به این امر توجه لازم نشود ممکن است باعث از بین رفتن حقوق دو طرف معامله، عقب افتادگی اقتصادی و آلوده شدن معامله به گناه شود. هرچند ممکن است مطالب در مورد کار فراوان باشد اما مطلب در مورد فرهنگ کار از دیدگاه امام علی (علیه السلام) کم بوده و نوشتن این تحقیق را برای داشتن کسب و کار حلال لازم می کرد.

ضرورت دانستن و داشتن فرهنگ کار با بیان قواعدی در ضمن دو مورد بیان شده است از جمله :

۱. بایدهای فرهنگ کار در جامعه

۲. اصول و مقررات اخلاق تجارت و کسب و کار از دیدگاه امام علی (علیه السلام)

هدف از نگارش این مقاله بررسی دیدگاه امام علی (علیه السلام) و جمع آوری آیات و احادیث شیعیان در زمینه‌ی فرهنگ کار مطلوب و ارائه‌ی بایسته‌ها و اصول و مقررات مهم در جهت پیشرفت روز افزون در فعالیت‌های اقتصادی و اجتماعی و داشتن کسب و کاری حلال و سالم است.

مفهوم شناسی

الف) معنای لغوی فرهنگ

لغت فرهنگ دارای معانی و مفاهیم متفاوت و متنوع است از جمله:

۱. ادب، تربیت، دانش معرفت، مجموعه آداب و رسوم و آثار علمی و ادبی یک ملت . (معین، فرهنگ فارسی معین، ج ۲، ص ۲۵۳۸)

۲. نیکویی، پرورش، بزرگی، فضیلت و شکوهمندی. (نفیسی، فرهنگ نفیسی، ج ۴، ص ۲۵۵۷)

تعریف اصطلاحی فرهنگ

۱. فرهنگ مجموعه پیچیده‌ای از معرفت، عقاید، هنر، اخلاقیات، قوانین، آداب و همه قابلیت‌ها و عادات دیگر است که انسان چون عضوی از جامعه آنها را می‌آموزد. (حسینی کازرونی، ارتباط فرهنگ عامه با فرهنگ عمومی، ص ۱۱)

ب) معنای لغوی کار

دهخدا کار را اینگونه معنا می‌کند : عمل، فعل، کردار (دهخدا، لغت نامه دهخدا، ج ۲، ص ۱۰۷)

تعریف اصطلاحی کار

مجموعه عملیاتی که انسان با استفاده از مغز، دست‌ها، ابزار و ماشین‌ها برای استفاده عملی از ماده روی آن انجام می‌دهد و این اعمال نیز متقابلاً بر انسان اثر می‌گذارد و او را تغییر می‌دهد. (توسلی، جامعه شناسی کار و شغل، ص ۱۰)

ابطحی می نویسد : ۲. به مجموعه تلاش انسان، که به قصد تامین معاش انجام می پذیرد کار اطلاق می شود، حال این تلاش چه در محیط های اداری و سازمانی و یا غیراداری و غیر سازمانی و چه به صورت فردی یا جمعی انجام گیرد. (ابطحی، مدیریت نیروی انسانی، ص ۵)

۳. استفاده ای که انسان از نیروهای مادی و معنوی خود در راه تولید ثروت یا ایجاد خدمات می کند. (توسلی، جامعه شناسی شغل و کار، ص ۹)

تعریف فرهنگ کار

چنانچه به اختصار فرهنگ را مجموعه ارزش ها، باورها و دانش های مشترک و پذیرفته شده یک گروه دانسته و کار را فعالیت های اقتصادی منجر به ارزش افزوده در نظر بگیریم، فرهنگ کار عبارت است از مجموعه ارزش ها، باورها و دانش های مشترک و پذیرفته شده یک گروه کاری در انجام فعالیت های معطوف به تولید و یا ایجاد ارزش افزوده. به کلام دیگر اینکه در وجود کارکنان یک سازمان چه ارزش ها و نگرش هایی درونی شده و مورد پذیرش جمعی قرار گرفته است، فرهنگ کاری حاکم بر آن سازمان یا گروه را تبیین می کند. بر اساس این رویکرد می توان سازمانی را به عنوان پدیده عامل تری در نظر گرفت که بخشی از آن مربوط به چگونگی انجام کار و به آن فرهنگ کار گفته می شود. (جعفری و حبیبی، فرهنگ کار، ص ۷۰)

تعریف گفته شده یک تعریف کلی از فرهنگ کار است و اگر قرار باشد فرهنگ کار را جزئی تر و دقیق تر تعریف و بررسی کنیم باید گفته شود که فرهنگ به دو قسمت فرهنگ کار پیشرفته و فرهنگ کار نامطلوب تقسیم می شود.

فرهنگ کار پیشرفته عبارت است از مجموعه ای از ویژگی ها مانند دقت و سرعت عمل، سازگاری شغلی، انگیزه کاری، توجه به اهداف سازمانی، تلاش برای رسیدن به آنها، همکاری گروهی و تسلط شخصی،

امام علی (علیه السلام) نیز در مورد ربا می‌فرماید: « رسول خدا ربا و رباخواری و خریدار و فروشنده در معاملات ربوی و کسی که قولنامه را می‌نویسد و کسی که شاهد بر آنها است را لعنت کرده است. » (نوری، مستدرک الوسائل، ج ۱۲، ص ۴۲۰)

۴. نهی از احتکار

احتکار عبارت است از کاهش دادن یا متوقف کردن جریان توزیع کالا توسط همه یا برخی از فروشندگان به طور موقت، این اقدام فروشندگان با توجه به وضع بازار و به خصوص تقاضای تحریک شده خریداران به منظور بالا بردن قیمت و درآمد حاصل از افزایش قیمت کالا صورت می‌گیرد. (صدر، احتکار از دیدگاه فقه و اقتصاد، ص ۱۷)

پس احتکار در اسلام ممنوع و به دور از وجدان است و روایاتی در مورد منع احتکار آمده، از جمله:

امام علی (علیه السلام) می‌فرماید: « از رحم، عاطفه و انسانیت دور است که با احتکار مردم را دچار رنج نماید. » (آمدی تمیمی، غرر الحکم و درر الکلم، ج ۱، ص ۷۱۲) همچنین می‌فرماید: « احتکار ضرر رساندن به عموم مردم است و مایه ننگ حاکمان است کسی که پس از منع تو احتکار کرده او را مجازات کن تا عبرت دیگران شود. » (دشتی، نهج البلاغه، ص ۵۸۳، نامه ۵۳)

امام صادق (علیه السلام) به نقل از پیامبر اکرم (صلی الله علیه و آله) فرمودند: « خوراک مردم را کسی احتکار نمی‌کند مگر گناهکار. » (حر عاملی، وسائل الشیعه، ج ۱۷، ص ۴۲۶)

تا به اینجا در مورد ارزش و اهمیت کار و فلسفه کار و بایسته‌ها و مقررات کار از دیدگاه امام علی (علیه السلام) و اسلام پرداختیم، حال جا دارد که اشاره هر چند کوچک به آثار و نتایج بیکاری در فرد و جامعه از نظر امام علی (علیه السلام) داشته باشیم تا به ارزش و اهمیت کار در سلامت فرد و جامعه بهتر پی ببریم.

آثار و نتایج بیکاری

بیکاری تحت تاثیر عوامل اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی در جامعه افزایش می‌یابد؛ این عوامل عبارتند: از فقر، کمبود سرمایه و اندک بودن سرمایه‌گذاری در بخش‌های مختلف اقتصادی، فقدان آموزش، نبودن فرهنگ کار، فقدان تقاضا برای تولید کالا، سستی و تنبلی افراد، فقدان مشارکت اجتماعی و ... گسترش بیکاری و کم کاری به تدریج آسیب‌ها و مشکلات اقتصادی و اجتماعی دیگری را به همراه دارد که برخی از آنها عبارتند از:

افزایش فقر و تهی دستی، گسترش انحرافات نظیر: اعتیاد، فساد، تبعیض، تکدیگری و ... (راشدی، فرزند کعبه، ص ۱۶۵)

امام علی علیه السلام از کسالت و تنبلی دوری می‌جست و مرد عمل و کاربرد و مردم را به کار و تلاش دعوت می‌کرد و آنها را از بی حوصلگی و تن آسایی که موجب فقر و تهی دستی است بر حذر می‌داشت. (همان، ص ۱۶۶) و همچنین امام علی (علیه السلام) می‌فرمایند: « آفت عمل بیکاری است. » (آمدی تمیمی، غررالحکم و دررالکلم، ج ۱، ص ۱۰۴۳)

در سخن دیگر از امام علی (علیه السلام) آمده است که: « کسی که تنبلی می‌کند حقوق خویش و دیگران را ضایع می‌کند. » (موسوی خراسانی، جوان، ص ۱۱)

پس می‌توان نتیجه گرفت که کار جوهر انسان است و خداوند هم به کسب و کار حلال بسیار سفارش فرموده و امام علی (علیه السلام) نیز مرد عمل بودند و از تنبلی دوری می‌کردند چون بیکاری آثار و نتایج خطرناک و حتی گاهی غیر قابل جبران دارد.

نتیجه:

با توجه به بررسی‌های انجام گرفته در مورد ارزش و اهمیت فرهنگ کار در اسلام و به خصوص از دیدگاه امام علی (علیه السلام) می‌توان نتیجه گرفت که انسان‌ها برای تأمین نیازهای خود به ناچار باید به کار کردن بپردازند و در کنار آن امرار معاش داشته باشند و حال چه بهتر آنکه طوری کار کنند که هم باعث پیشرفت و مطلوبیت در کار خود و هم پیشرفت جامعه شوند و برای رسیدن به این نقطه باید اصول و مقررات کسب و کار را به خوبی سرلوحه‌ی زندگی خود قرار دهند و در ضمن کار با همکاران خود این اصول و مقررات را اجرا کنند.

در اسلام نیز از دیدگاه امام علی (علیه السلام) یک سری اصول و مقررات وجود دارد که اگر آنها رعایت شوند هم باعث پیشرفت کاری و هم باعث پیشرفت روز افزون جامعه اسلامی می‌شوند و به فرهنگ کار پیشرفته دست خواهند یافت و هم چنین بنابر روایت‌های ذکر شده از دیدگاه امام علی (علیه السلام) برای داشتن کسب و کاری حلال و اقتصادی پیشرفته و ارزش‌ها و باورهای مشترک در کار یا به عبارتی برای داشتن فرهنگ کار پیشرفته، باید تابع بایسته‌ها در جامعه و اصول و مقررات کسب و کار از دیدگاه امیرالمومنین (علیه السلام) باشیم.

منابع

الف) کتب فارسی

* قرآن کریم

۱. ابطحی حسین، «مدیریت نیروی انسانی»، اصفهان، انتشارات دانشگاه پیام نور، ۱۳۷۴
۲. برقعی قمی، علی اکبر، «جلوه حق در سیرت مولای متقیان امیرالمومنین علی بن ابیطالب ع»، تهران، انتشارات حافظ، بی تا
۳. برزگر کلیشمی، ولی الله، «جامعه از دیدگاه نهج البلاغه»، تهران، سازمان تبلیغات اسلامی، ج ۱، ۱۳۷۲
۴. تقوی، رضا، «نگرشی بر مدیریت اسلامی»، تهران، سازمان تبلیغات اسلامی، ج ۵، ۱۳۷۵
۵. توسلی، غلام عباس، «جامعه شناسی کار و شغل»، تهران، ج ۱، ۱۳۷۵
۶. جرداق، جورج، «امام علی ع صدای عدالت انسانی»، سید هادی خسرو شاهی، قم، نشر خرم، جلد ۳، ۱۳۷۶
۷. دهخدا، علی اکبر، «لغت نامه دهخدا»، تهران، انتشارات دانشگاه تهران، ۱۳۳۶
۸. راشدی، لطیف، «فرزند کعبه»، تهران، نشر سبحان، ۱۳۷۶
۹. صادقی، اردستانی، احمد، «نیازهای جوانان»، قم، نشر نرم، ۱۳۷۹
۱۰. صدر، کاظم، «احتکار از دیدگاه فقه و اقتصاد»، تهران، انتشارات ۲۲ بهمن، ۱۳۶۲
۱۱. عبداللهی، محمود، «مبانی فقه اقتصاد اسلامی»، بی جا، دفتر انتشارات اسلامی، ۱۳۷۱
۱۲. عمید، حسن، «فرهنگ عمید»، تهران، انتشارات امیر کبیر، ج ۸، ۱۳۷۱
۱۳. قریشی، شریف، «کار و حقوق کارگر»، ترجمه ادیب لاری و محسن یزدی، تهران، دارالکتب الاسلامیه، ۱۳۶۶
۱۴. محمد بن الحسین بن موسی ابولحسن، «سید رضی»، «نهج البلاغه»، دشتی، قم، انتشارات مشرقین، ج ۵، ۱۳۷۹
۱۵. معین، محمد، «فرهنگ فارسی معین»، تهران، انتشارات امیر کبیر، ج ۸، ۱۳۷۲
۱۶. موسوی خراسانی، حسن، «جوان»، قم، دار اهل بیت، ۱۳۷۸
۱۷. نفیسی، علی اکبر، «فرهنگ نفیسی»، تهران، انتشارات امیرکبیر، بی تا

ب) کتب عربی

۱۸. آمدی تمیمی، عبدالواهب، «غررالحکم و دررالکلم»، محمد علی انصاری، تهران، انتشارات آرمان، ۱۳۷۱
۱۹. انصاری، مرتضی بن محمد امین، «المکاسب»، قم مرکز تحقیقات موسسه احسن الحدث، ۱۴۱۲ق
۲۰. حرعاملی، محمد بن حسن، «وسائل الشیعه»، قم، موسسه آل البيت عليهم السلام، ۱۳۸۹
۲۱. حکیمی، محمدرضا، «الحیاه»، احمد آرام، قم، انتشارات تبلیغات اسلامی، جلد ۱، ۱۳۶۳
۲۲. علی بن حسام الدین، متقی، «کنزالاعمال فی سنن الاقوال والافعال» لبنان موسسه الرساله، ۱۴۱۳ق
۲۳. مجلسی، محمد باقر بن محمد تقی، «بحارالانوار» تهران، اسلامیه جلد ۶، ۱۳۸۶
۲۴. محقق کرکی، علی بن حسین، «جامع المقاصد»، قم، موسسه آل البيت عليهم السلام، ۱۴۱۱ ق
۲۵. محمد بن یعقوب بن اسحاق، ابوجعفر، «کافی»، تهران، انتشارات دارالکتب الاسلامیه، جلد ۴، ۱۴۰۷ق
۲۶. مفید، محمد بن محمد، «الارشاد المفید»، ساعدی، تهران، اسلامیه، جلد ۱، ۱۳۸۰
۲۷. نوری طبرسی (محدث)، حاج میرزا حسین، «مستدرک الوسائل»، تهران، المکتب الاسلامیه، ۱۳۸۳
۲۸. احمدی، سیروس، «بررسی فرهنگ کار و عوامل اجتماعی موثر بر آن» بی جا، ش ۲، ۱۳۹۱
۲۹. جعفری، مصطفی و حبیبی، محمد، «فرهنگ کار»، ماهنامه تدبیر، شعر ۱۲۵، ص ۱۷۰
۳۰. حسینی کازرونی، احمد، «ارتباط فرهنگ عامه با فرهنگ عمومی»، فصلنامه شورای فرهنگ عمومی، ش ۵، ۱۳۷۳
۳۱. سلطانی رثانی، مهدی، «مشورت در سیره نبوی ص»، فرهنگ کوثر، ش ۷۹، ۱۳۸۸
۳۲. علیپور، خلیل، «نقش تشویق و تنبیه در مدیریت اسلامی» مجله پژوهشگر، ش ۱، ۱۳۸۳
۳۳. لیاقتدار، محمد جواد و دیگران، «بررسی میزان و نقش عوامل موثر بر وجدان کاری»، جامعه شناسی کاربردی، ش ۱، ۱۳۹۰
۳۴. مجیدی، حسن و مقری، فاطمه، «جایگاه کار و تقسیم کار در نهج البلاغه»، علوی، ش ۲، ۱۳۹۳
۳۵. مولایی، محمد، «اصول اخلاق تجاری و کسب و کار از دیدگاه امام علی علیه السلام در نهج البلاغه»، بی جا، ش ۷،

ص ۸